



Белетристиката в архивите. Подборът на факти и документи в научното изследване. Съставители и редактори: Андриана Спасова, Николай Желев, Славя Неделчева, Анна Алексива, Бойка Илиева, Надежда Александрова. София: Издателски център Боян Пенев, 2024, 415 с. ISBN: 978-619-7372-84-7.

Настоящият сборник „Белетристиката в архивите. Подборът на факти и документи в научното изследване“ провокира българската филологическа общност с темата за взаимодействието между факт и фикция, мит и история, документ и литература. Изданието съдържа разширена версия на докладите от проведената през март 2023 г. едноименна интердисциплинарна конференция. Тя, както и последвалото издание, са резултат от сътрудничеството между екипа на проекта „Фикционално и документално в българската проза на XIX век. Аналогии с чуждестранната литература“ с ръководител д-р Андриана Спасова и „Българско общество за проучване на XVIII век“.

Сборникът съдържа осемнадесет статии, а техните автори – Андриана Спасова, Десислава Узунова, Елена Азманова-Рударска, Лора Хараламбиева, Маргарита Серафимова, Мария Пилева, Надежда Александрова, Недка Капралова, Николай Аретов, Николай Желев, Невена Граматикова, Невена Михова, Пламен Антов, Рая Заимова, Светлана Караджова, Славя Неделчева, Симеон Симеонов, Цветан Радулов, осмислят ключови представи за белетристичния текст.

Разработките засягат както българската литература и култура, така и отделни аналогии със световни литературни образци. Статиите обхващат изключително широк времеви отрязък от XVIII до XX век. Самите текстове се насочват не само върху анализ на произведения, но и проучват документален материал, влизат в забравени и малко познати архивни фондове и извеждат на преден план исторически събития и личности от периода на Просвещението в Европа и на Балканите. Големият брой автентични документи и материали, работата с дигитални архиви, личните книжни колекции оформят една автентична картина и безспорно се поставя въпросът за реконструиране на забравената памет. В своето изследване *Архивите говорят: паметта на забравените творци* Рая Заимова се впуска в едно задълбочено проучване на живота на художника Георги Йорданов Ненов (1892 – 1967), като през снимките, личните документи и множеството архиви и картините се дава възможност да се надникне и в културния живот през миналия век в Разград и околността.

Сериозно място в сборника заема изследването на Недка Капралова *Различните лица на паметта. Три примера от спомените на български жени от края на XIX век*, което показва значимостта на мемоаристиката и еписто-



ларната литература през Българското възраждане. Публикуваните три различни разказа за посрещането на новоизбрания княз Фердинанд и неговата обиколка из големите български градове през 1888 г. доказват, че „паметта е субективна и оценъчна, затова и свидетелствата за историческите събития носят същите белези“ (Капралова, 2024, с. 141).

Критическото осмисляне на трите понятия – история, повестност и художество – може да се проследи чрез задълбочения анализ в статията на Надежда Александрова *История, повестност, художество: за самостоятелните допълнения на Софроний Врачански в ръкописа на „Система мохамеданския и религия их“*. Авторката, разглеждайки авторските допълнения на Софроний Врачански, определя текстовете от сборника „Книга за трите религии“ като „творческа лаборатория по поетика“ (Александрова, 2024, с. 146).

Сред акцентите в сборника е и преосмислянето на фигурата на изследвателя и писателя творец, което е проследено от Маргарита Серафимова. В статията с „елептично заглавие“ (както самата тя я определя) *Портрет на изследвателя като писател* се поставя актуалният въпрос за научното творчество в светлината на художественото и връзките им със създаването на авторски текст изобщо. Съвременната ситуация допълнително допринася за това сближаване, а това от своя страна извежда на преден план фигурата на всеотдайно търсещия.

Темата за приключението през погледа на пътешественика книжовник може да се види в статията на Андриана Спасова, където преплитането на документални и фикционални елементи се оказва водещо за автобиографичното произведение на Партений Павлович – то „съществува на границата между няколко различни наративни модела“ (Спасова, 2024, с. 349). Създадена в средата на XVIII век, „Автобиографията“ е разгледана като „многопластова и „междинна“ форма“, която картографира маршрута на авантюриста книжовник, но и дава повод да се осмисли през различни наративни модели (пътепис, летопис, автобиография и др.).

Поставеният вече акцент върху историческо-фикционалния сблъсък е продължен в разработката на Славея Неделчева, която съпоставя две ключови за българското и албанското възрожденско движение поеми – „Скендербей“ (1861) на Григор Пърличев и „История на Скендербег“ (1898) на Наим Фрашери. През епическия разказ, конкретните реалии и героизацията двамата автори оформят националното самосъзнание и „повлияват за осъзнаване на „другия“ като категория за сравнение и противопоставяне“ (Неделчева, 2024, с. 396).

В своята статия Пламен Антов анализира както исторически, така и концептуално възрожденските рефлексии на фигурата на „добрия дивак“ веднъж през националноидеологическия модус, вземайки под внимание двата ключови за българите документа „История славяноболгарская“ и „Търновската конституция“, и втори път в съпоставителен план с фигурата на амери-



канския индианец. През фигурите на Паисий Хилендарски и П. Р. Славейков, централни за Българското възраждане, и по-точно през два документа с политическо, държавностроително значение, се открива сблъсъкът между „добрия дивак“ и „лошия“ цивилизован европеец. Тук класическата антропология в лицето на Люис Хенри Морган и неговите изследвания за корените на модерния демократизъм в индианското родово устройство намират своята близост със ситуацията около българските дебати в Учредителното народно събрание през 1879 г., в които решаваща се явява органичната, предполитическа фигура на „дивака“.

Ценни литературноисторически размишления са посветени на уловените различия между частната и официалната кореспонденция на американския мисионер д-р Албърт Лонг, които намират своето централно място в изследването на Мария Пилева. Самата статия засяга проблема за писмата като граничен жанр между литература и документалистика, за цензурираните автентични документи по време на комунистическото управление в България. Ръкописите и кореспонденцията на д-р Лонг из различни архиви в България и чужбина показват тънката граница между официалното и личното, която често се превръща в публична и насочена изцяло в помощ на Българското просвещение. А неговите частни писма, някои от които са поместени на страниците на сборника, „разкриват копнежите и чувствата на един добронамерен и посветен на каузата за духовно и материално въздигане на българския народ мисионер“ (Пилева, 2024, с. 189).

В центъра на вниманието на част от текстовете се открива ръкописното документално наследство, което е повод да се впишат различни литературноисторически и извороведски гласове към маркираната проблематика. Монографията на Иван Грозев е конкретният повод да бъдат предложени пред хуманитарната общност ключови насоки за обсъждане – как циркулират фактите в текстовите и междутекстовите хоризонти, как тяхното охудожествяване е предизвикателство за научните дирения, какво е мястото на литературните полемики и усъмняването в автентичната информация, по какъв начин архивното наследство оформя пъзела на един „биографичен сглоб“ (Ел. Азманова-Рударска). В сборника се изследва и ролята на архивните масиви, развитието на фотографията и връзката с чуждестранните архивохранилища от възрожденския период (Цв. Радулов); ориенталската книжнина и личната ръкописна колекция на Идрис паша (Н. Граматикова); женската литературна гласност (Ада Негри) в контекста на съвременните дигитални архиви, възможностите пред виртуалния читател и трансформирането на класическия хартиен носител (Л. Хараламбиева); разказите на първите мисионери и реконструирането на контекста посредством архивните документи на Конгрегацията за разпространение на вярата (Св. Караджова).

Интересен е прочитът и на предговора на повестта „Нешастна фамилия“ от Васил Друмев като своеобразен манифест, в който „са изложени ес-



тетическите критерии на автора, по които е писано произведението, но също така той задава посока за развитие на българската белетристика“ (Желев, 2024, с. 375). Авторският паратекст е едновременно разчетен като част от автентичния модел на литературата от XIX в., но и отразяващ тенденциите и влиянията по това време – западните образци, старобългарската книжнина и фолклорното начало.

Умело във всички статии се преплитат и обединяват историческите и художествените произведения, документалното и фикционалното писане, автобиографичните техники и реалните топоси от пътеписите спомени.

Посланието на целия сборник може да се открие в думите на Николай Аретов от неговата статия в сборника *Поезия и истина. Вазовите любови в стихове и документи*: „Струва си да се помни добре известната истина, че всеки документ има автор, който има своите скрупули, предпочитания и ангажменти; че възниква в някакъв контекст, който го оформя; че е четен в друг контекст, който определя възприемането му.“ (Аретов, 2024, с. 32). Забравените гласове на архивите продължават да разкриват и провокират нови изследователски интерпретации и да оформят мозайката на паметта.

Тиха Бончева
Софийски университет „Св. Климент Охридски“